

FREDRIK RAMM

Av rektor STEN BUGGE, Oslo.

Det er blitt sagt at religiøse mennesker, og da kanskje særlig gruppefolk, har en tilbøyelighet til å bedømme sitt eget liv altfor meget ut fra skjemaet «før og etter sin omvendelse» og benytte seg av usannferdig grelle farger for å beskrive den forandringen som er foregått med dem. I virkeligheten er ikke overgangen så stor som de fremstiller den, sier man. De var ikke så slemme før omvendelsen og de er heller ikke så snilde etter den som de gjerne vil ha det til.

Noe kan det nok være i dette. En ubevisst trang til å ære den makt som virker i en, kan kanskje virke med. Og idet en ser tilbake over sitt livs landskap ser en bare toppene og glemmer de daler som forbinder dem. Nå består imidlertid den religiøse forandring først og fremst i en skiften i det som er viktig og verdifullt for en, og det som er knyttet til verdier har med følelsen å gjøre. Og det som føles må en til sist selv være den beste dommer om. Selv om en virkelig omvendelse er en forandring ikke bare i livsstemningen men også i livsholdningen og derfor også kan iakttas objektivt av andre, så blir allikevel den enkeltes selvitnesbyrd den vesentligste kilde til forståelsen, og det er derfor også dette jeg vesentlig bygger på her.

Fredrik Ramm ble født i Oslo 11. mars 1892 i et velstående doktorhjem med kulturelle interesser. En av hans onkler var Hans Kinck, men kristendommen spilte ikke noen rolle i hans barndom og ungdom, selv om enkelte glimt fra en annen verden en sjelden gang slo inn i livet. Han har selv lagt inn en slik personlig opplevelse i sin roman «Uten ansvar», hvor journalisten Hørfeldt, etter hva han selv sa, og som hans venner også klart ser, i meget skal forestille ham selv. Her forteller han hvordan han en femten, seksten år

gammel en sommer lå ved et litet badested (Drøbak) og rodde over fjorden i en sjekte. «Et uvær trakk opp og det begynte og lyne og tordne, regnet pøset ned, og plutselig slo lynet ned i sjøen like ved sjekta så spruten stod himmelhøyt. Han ble livende redd i det samme, men like plutselig igjen rolig, og en tanke fór gjennom hans hode: Ta det med ro! Du har en gjerning å gjøre.»

Men dette førte ikke til noe mer.

Da han skulle konfirmeres sa han til sin far at han ikke hadde noe lyst til det, og møtte meget forståelse hos faren. Dr. Ramm delte tydeligvis sønnens tvil på kristendommens sannhet, men han ville allikevel Fredrik skulle konfirmeres, for, sa han: «Tenk på bestemor.» Dette ble avgjørende og «så ble jeg konfirmert,» sa Fredrik, «av hensyn til min bestemor.»

Etter artium i 1910 var det først planen å følge i farens fotspor, og han studerte medisin. Men etter to og et halvt års forløp slo han om og studerte filologi, som han igjen forlot for å gå inn i journalistikken.

I 1914 kom han inn i Morgenbladet. Dermed begynte han å finne seg selv, for til journalist og skribent var han eslet, og i dette yrke kom hans evner til sin rett. Han delte sin virksomhet mellom Morgenbladet, hvor han til slutt var redaktør 1928—33, og Tidens Tegn, som han var knyttet til i forskjellige perioder.

Det var nesten selvfølgelig at han i studentertiden hadde funnet sin vei til Studentersamfunnet og den konservative studentforening og knyttet mange vennskaper der. Og hans liv gled da hen som så mange velstilte konservative herrers fra Oslo vestkant. Han ble lykkelig gift, fikk sitt eget gode hjem, fikk reise mye. Fra 1919 til 21 bodde han som korrespondent for Tidens Tegn, Politikken og Stockholmstidningen i Paris og fikk en stor kjærlighet til alt fransk.

Den største ytre begivenhet i hans liv i denne tiden ble Nordpolsferden under Amundsen i 1926. Her var han verdenspressens representant. Og denne korte, men glimrende ferd kastet også glans over hans liv. Han spøkte ofte med de mange ordener ferden gav ham, og hadde siden en forunderlig evne til å underholde folk om denne opplevelsen på en full-

kommen naturlig og liketil måte uten at hans egen person syntes å spille noen rolle. Vi fikk høre om de andres bedrifter, men aldri noe om hva *han* hadde sagt og gjort, eller hva *han* hadde betydd.

Fra senere år var han kjent gjennom petitartikler signert: Mannen i tønne. Jeg antar han hadde ideen til dette signatur fra sine turer til Svalbard, hvor han hadde vært som journalist flere ganger, blant annet i forbindelse med Amundsens ferd med fly i 1925, da han også representerte pressen. Han skrev i Amundsens beretning om denne ekspedisjon («Gjennom luften til 88° nord») en del som han kalte «Mens vi venter» — og den ender med en liten antydning av at han kjente til den makt Amundsen talte ganske annerledes frimodig om. Etter å ha sagt noe om den stemning som fylte deres sinn da Amundsen kom tilbake sier han nemlig: «Skyldtes den gleden over å se Dem igjen? Eller ble våre sjeler streifet av det ukjente vesen alle vender seg mot i øyeblikker som ligger over det alminnelige menneskers evne?»

Her er kanskje plassen til å fremheve det ved ham som ikke ble forandret derigjennom at han ble en personlig kristen. Han hadde vært og ble en modig, aktiv, iderik og impulsiv mann. Han var og ble en dannet mann, med en herlig sans for humor, og han var og ble en renslig mann. Han hadde vært med på meget belivete herremiddager, men han hadde aldri vært forfallen til alkohol. Han røykte dengang meget, men da han siden trodde han kunne hjelpe en bestemt person ved å holde opp, sa han til ham at hvis den annen ville være avholdende skulle han også gå inn for det, og dette holdt han, selv etter at den annen var død. Men han kunne aldri få seg til å identifisere kristendom med noe negativt som avhold. Hertil kom at han bestandig ble en sportsmann. Han satt også alltid godt i det, og behøvet aldri å være bekymret for sitt utkomme.

Det underlige var at han allikevel ikke var riktig fornøyd. Han ble ikke forstått og anerkjent som han skulle og hadde rett til, syntes han. Han kjempet jo for de konservative interesser i samfunnet og for det som han syntes var det verdifulle i kulturen.

Han angrep med voldsomhet smusslitteraturen og rettet

blant annet sterke bebreidelser mot dem som hadde gitt Benneches legat til Helge Krogh og Sigurd Hoel. Han kjempet med glød for Norges rett i Grønlandssaken og slo hardt til overfor Danmark. Allikevel var det mange av de konservative som ikke gav ham det som han mente han hadde rett til, ja, som endog var med på å sette ham utenfor. Han måtte jo gå fra stillingen som redaktør i Morgenbladet. Og da han så hadde funnet tilbake til Tidens Tegn måtte han også forlate dette blad fordi han var uenig i Thommessens uklare velvilje overfor Nasjonal Samling. Quisling skal ha stilt som betingelse for å støtte bladet at Ramm gikk. Med hensyn til nazismen så Ramm nemlig klarere enn de fleste.

Vi kan forstå at han følte seg bitter og lei, nervøs og misfornøyd. Hans liv var kommet inn i en blindgate. Han har, tror jeg, ment å beskrive sin tilstand i det han lar Hørfeldt si om seg selv i «Uten ansvar». Det gjelder også om forholdet til kristendommen og troens liv i det hele tatt. Den spilte ingen rolle for ham. Han talte og skrev nok om kirken og kristendommen som verdifulle kulturmakter i likhet med skole, teater, kunst og musikk. Men like så litt som han av den grunn brød seg om konserter — han var meget umusikalsk — hadde han noe med religionen å gjøre. Han var aldri i kirken unntagen til brylluper og lignende anledninger, og hadde ikke noe greie på dens indre liv. Han pleiet senere ofte å si at om han da var blitt spurt om hvilket sogn han tilhørte, ville han sagt Holmenkolbanen. Han ba aldri og han var helt ukjent i bibelen. Han hadde i virkeligheten stått så helt utenfor at han, som Hørfeldt sier, hverken var agnostiker eller ateist for begrepene bak disse ordene var ham likeså likegyldige som kristendommen.

Slik var stillingen for ham selv i 1934. Den høst hadde han et par ganger vært innom Capella Johannea, fortalte han, og meditert. Men noe svar var ikke kommet på hans problemer. I bededagsferien dette år ble imidlertid Oxfordgruppens første «houseparty» holdt på Høsbjør av Frank Buchman og et internasjonalt lag. Hambro hadde tidligere truffet dem i Genf under et møte i Folkeforbundet, og invitert dem til Norge. Da innbydelsene ble satt opp var Ramms navn visstnok ikke med på listen, men Eva Ramm som var blitt mer og mer be-

kymret for sin mann, rådet ham til å reise dit opp og slik kom han med.

Jeg husker da hvordan han ble pekt ut for meg som «mannen i tønne» og selvfølgelig kom til å legge merke til ham, men hvordan vi først kom til å bli kjent vet jeg ikke, minnet om dette er forsvunnet under inntrykket av det sterke, nye liv som møtte oss. Jeg husker bare at jeg en dag satt sammen med ham, og noen andre og snakket om det vi hadde sett og hvor høyt alt lå. Så føyet han til: «Og så rent artistisk, da!»

Han tok også selv det avgjørende skritt over i det nye livet. Han reiste seg først en dag på et møte og sa sitt navn, men var så beveget at han måtte sette seg ned. Men så senere stod han opp igjen og sa at han ville gi sitt liv til Gud og føyet til det som han lar en annen av sine figurer i «Uten ansvar» si: «Jeg vet ikke riktig hvor dette bærer hen, men jeg har et inntrykk av at jeg har sett inn i noe som kalles det forjettede land.»

Da hadde han også gått gjennom den store renselsesprosess som heter å dele sitt liv til bunns med en annen. Det var en sørafrikaner. Jeg vet ikke om han resonnerte som noen gjorde, at hvis de først skulle åpne sitt hjerte for en annen var det best at det var for en som man ikke skulle behøve å se igjen. De hadde en stille stund sammen og Fredrik fikk da noe som han skrev ned, blant annet det som vi også finner igjen i «Uten ansvar»: «Kan slikt være guddommelige tanker? Ja, hvorfor ikke. Har Gud onde tanker? Nei. Forstår han onde tanker? Ja, for ellers kan han ikke hjelpe deg av med dine. Vil du bli av med dem? Ja, ja, men jeg vet ikke om jeg tør.» Han turte imidlertid og tok det første skritt som var å skrive et brev til den mann han følte det største nag mot og be ham om tilgivelse for sitt hat. Og da han slapp brevet i postkassen, slapp hatet, uviljen, selvopptattheten taket i ham, og han var en fri mann.

Det var selvfølgelig også andre områder av livet hvor det skulle renskes opp og mennesker med hvem han skulle tale ut og det gjorde han etter hvert som han ble ledet til det. Og noe av dette fikk en større betydning også for andre enn han først kunne tenkt seg.

Han ble med engang trukket inn i gruppens arbeid og tatt

med også i «teamet» på Høsbjør. Samme høst var han med på samlingene på Geilo, i Bergen og på Voss. Og da gruppen våren 1935 gikk inn i Danmark var han med og spilte en fremtredende rolle der, først og fremst fordi han i den danske radio ba om tilgivelse for sin skrivemåte mot Danmark under Grønlandsstriden. Dette åpnet danskenes hjerter for ham mer enn kanskje noe annet kunne gjort, og gav en bestandig varme overfor ham som holdt til hans siste stund.

Det går ikke an å følge ham på alle hans reiser i de følgende år, da han var blant de mest kjente arbeidere i det internasjonale lag i Europa. Han var med i nesten alle de møter som ble holdt rundt om i Norge i 30-årene. Han var i Sverige, Danmark, England, Holland, Sveits og Finland, og hvor han kom var han blant de fremste som hadde noe å gi gjennom taler og vitnesbyrd. Men ennå viktigere var det han gjorde for alle de mennesker som åpnet sitt hjerte for ham og som delte med av sitt stadig økende forråd av menneskekunnskap og innsikt i Guds vei.

På Høsbjør hadde han oppdaget Bibelen og kjente det, som han sa til meg, at hvert ord i det nye testamente talte til ham. Og han fortsatte å trenge inn i Bibelens verden inntil det i hans siste år bare var det nye testamente og salmeboken han levde på.

Men med dette fortsatte han å være fullkommen uteologisk, og da han forholdsvis snart ble forhørt, blant annet om han trodde på den objektive eller subjektive forsoningslære, hadde han ingen anelse om hva det dreiet seg om. Allikevel førte livet og ånden ham på stadig dypere vann.

Snart stod det fram for oss klarere og klarere en personlighet som hadde sine gamle gode egenskaper i behold og samtidig hadde fått alt satt sammen på en ny måte. Han var blitt en helt annen. Han bevarte sitt fantastisk gode humør, men forenet det med et dypt alvor. Han vedble å være den høflige, dannede mann, men fikk samtidig mot og evne til å peke på hvor synden satt hos dem han skulle hjelpe. Han beholdt forbindelsen med sine gamle journalistvenner, men fikk en umåtelig utvidet krets av nye i alle leire og samtidig vokset hans evner til å tenke og uttrykke seg i en om-

fattende kjærlighet til folket. Han som hadde vært den selvopptatte overklassepolitiker reiste rundt i landet for å bli kjent med dem som hadde det vanskeligst, skogsarbeidere, fiskere, forsorgsunderstøttede, dem han kalte femte standen, og skrev på bakgrunn av dette sine utfordrende artikler rettet til oss andre som hadde vårt på det tørre. Bak alt dette lå en tanke som var blitt ham stadig mer betydningsfull, det var menneskeverdet. Når han kom inn på dette viste han hvordan kjærligheten til de minste var vakt hos ham. Den uttrykte seg blant annet i en evne og vilje, som ofte beskjemet meg, til å lytte til andre menneskers problemer. Derfor er da også et av de siste minner jeg har om ham, hvordan han satt langt ut over natten og hørte på en av våre venner som var i vansker og som vi hadde truffet på en tur høsten 1940, mens jeg søvnløst gikk og la meg.

Utløsningen av hans evner ble mer og mer åpenbar. Den viste seg i hans to romaner «Uten ansvar» og fortsettelsen: «En sjel gikk mot livet».

Den første av disse to romaner skildrer en gruppe moderne mennesker som finner fram til kristendommen på gruppens ukonvensjonelle måte. Den annen samler seg hovedsakelig om en ung ingeniør som nettopp står imot alle kristendommens og kjærlighetens tilbud for å kunne leve sikkert helt uten illusjoner. Egentlig burde de bytte navn. Selv om de ikke hører til det beste han har skrevet, er det bøker som en kjenner seg bedre og gladere ved å ha lest.

Da krigen kom og England og Frankrike ble trukket inn i den var hans sympatier, selvfølgelig, ville vi si, på deres side. Og da Italia angrep Frankrike var han så forbitret at han ville sende sin italienske orden tilbake. Men oppga det fordi han syntes det ville virke affektert. Hans stilling til nazismen var alt for lengst klar og hadde kostet ham hans stilling i Tidens Tegn. Og da så vi ble overfalt var det ingen tvil om hvor han stod. Den 10. april bilte han selv sine to eldste gutter opp til Frognerseteren og lot dem dra innover for å slutte seg til de norske styrkene oppe i landet.

Han var tilbunns lojal, og da han hørte at det var tale om å sløyfe omtalen av kongen i kirkebønnen etter 25. september

1940, truet han med at han aldri ville sette sine ben i kirken. Så galt ble det nå ikke, han vedble å søke til kirken og få åndelig næring der.

Det var i andre mer aktive ting han fant utløsning for sin kjærlighet til land og folk. Alt på et tidlig tidspunkt gikk han igang med å utgi illegale skrifter. Den vi da særlig tenker på er den nye hemmelige «Tidens Tegn», som for dem som kjente ham bar tydelige merker av hans hånd, og som ble spredt gjennom en krets av unge venner. Det var, som mange av oss syntes, en av de hemmelige aviser som lå på det høyeste plan.

Men mest betydde han ved den serie av essays om litterære emner han i 1940—41 skrev i Morgenbladet og som først og fremst har temaer fra norsk åndsliv, men også har utsyn til andre lands litteratur, fra Shakespeare til Selma Lagerlöf. (Samlet og utgitt i 1944 på Ansgar forlag av Carl Fredrik Engelstad.) Da jeg nå på nytt leste gjennom disse artikler slo det meg at her har han levert sine beste ting. De hadde sin store betydning som innslag i en bestemt situasjon. Ingen som leste med et opplatt øye kunne unngå å se at her førte han en indirekte kamp for landet mot de åndsmakter som var farligere for oss enn Wehrmachts militære utstyr. Derfor kommer det her stadig fram at det vi egentlig har levet på og hatt vår styrke i som folk, er kristendommen med dens nedslag i vår moral og tenkning i form av menneskekjærlighet og synet på personligheten som den alt overskyggende verdi. Men de har også en varig betydning. Jeg tror at en lenge vil glede seg over og ha utbytte av disse velskrevne og tankefylte betraktninger over vår kristne arv ut fra deres indre verdi og bortsett fra deres tidshistoriske interesse.

Han fikk være i fred med sitt arbeid lengre enn en skulle tenkt. Tyskerne hadde nok sine øyne på ham som en av de intellektuelle de var særlig misfornøyet med, men han var på frifot i halvannet år, når vi bortser fra et kortvarig opphold på Møllergaten 19 sommeren 1940, og som var forårsaket ved at han ikke ville svare noen tyske militære da de nede i Prinsens gate i Oslo spurte om veien. Han hadde samme innstilling som så mange norske, at om tyskerne hadde funnet

veien helt hit opp, måtte de kunne greie seg selv også innen landet.

Under dette oppholdet fikk han imidlertid et første innblikk i fengselslivet og forstod også der at de tyske bråkende og brutale myndigheter oftest var noen små, feige, redde barn.

Men så kom høsten 1941. I september brøt det som bekjent ut streiker i Oslo, etter hva arbeiderne sa, på grunn av at matrasjonene ble alvorlig innskrenket. Tyskerne slo da til på en vettløs måte med unntagelsestilstand 10. september, hvorunder Hansteen og Wikstrøm ble skutt og en rekke personer ble arrestert. Blant disse var Ramm og redaktør Gjerløw. Og foranledningen var en liten artikkel som hadde stått i Morgenbladet 12. september som et ledd i en artikkelrekke i 1940—41 under tittelen: «Idag». Fr. R.s artikkel som er på 25 linjer het: «Juniorchefens høstprogram». Han lar her en sønn foreslå for sin far at de skal hjelpe sine folk ved å danne en studiesirkel og sier så: «Som emne vil jeg ha Norge i nødsårene. En dag kunne vi tale om hvordan universitetet kom i stand. En dag om arbeidet for Norges Bank og en dag om opprettelsen av det kgl. Selskab for Norges Vel. Slik vil vi lære at våre forfedre nettopp i hardt vær la nytt land under plogen.»

I dette så tyskerne, etter hva det siden ble sagt, oppfordring til å danne kommunistiske celler, men i virkeligheten har det vel vært andre grunner. Den første og vesentligste var hans alminnelige virksomhet for å styrke den norske åndelige front. Hertil kom så at Ramm under forhørene på en åpen og uforferdet måte sa fra om sin innstilling. Det var ikke mulig for ham under slike forhold å være forsiktig og han kom, etter hva han siden i fengslet fortalte redaktør Gjerløw, i heftig ordskifte med den som forhørte ham. Dette skulle han da *også* svi for, og han ble dømt til denne meningsløse strenge straff av livsvarig tukthus, og kom via Grini og Akershus til Fuhlsbüttel fengsel i nærheten av Hamburg, hvor han skulle sone den. Det gikk vedholdende rykter i Norge om at han var blitt befridd på veien ned dit av en engelsk destroyer. Men det var bare en av de mange ønskeryktene som gikk i den tiden.

Som tukthusfange ble han strengere behandlet enn de andre fanger, men samtidig var det allikevel en relativ bedre fengselsbetjening der enn i konsentrasjonsleirene, idet den i noen grad i det minste bestod av fagfolk av den gamle skole.

Det skulle synes som om få kunne være bedre skikket til å tåle et fengselsopphold. Han hadde et lett og lyst sinn, godt humør, et rikt indre liv å ta av, og han hadde samme sommer vært på en lang fottur, så han var fysisk bedre forberedt enn noensinne. Allikevel viste det seg at denne kjernesunne mann skulle bukke under for en behandling som tilsynelatende mer skrøpelige mennesker kom gjennom.

Til en begynnelse satt han på enecelle og klistret poser. Et visst antall, jeg tror det var 800, skulle presteres hver dag, og det greide han. Han fikk også tid til å lese en god del tysk klassisk litteratur som han ble meget glad i. Han lengtet allikevel heftig ut i friluftens arbeid og samværet med andre og kom i april 1942 inn i noe som var forbundet med krigsindustrien. Men da han var uglad over dette, fikk han etter hva det er sagt meg, noen andre norske fanger med seg om å søke å bli overført til torvstikning som ble ansett som det aller verste. Dette fant tyskerne mistenkelig. Det tydet på komplott, så i stedet for å la dem få dette arbeid ble de igjen satt i enecelle høsten 1942.

Han hadde fått besøk av skipsreder Harhoff under oppholdet i Hamburg og denne gir en rørende skildring av hvor glad og gudhengiven han var. Våre sjømannsprester i Hamburg, Arne Berge og Conrad Vogt Svendsen hadde også anledning til å hilse på ham og det var Berge som i 1943 så ham igjen i Rendsburg, hvorhen fangene var blitt ført på grunn av bombingene av Hamburg, og som forstod at det var noe alvorlig i veien med ham. Selv trodde han det bare var tretthet, men da lægen til slutt gav ham en ordentlig undersøkelse, viste det seg at han hadde tuberkulose i en fremskreden grad. Folk var da snille mot ham og det lykkedes til slutt å få ham sendt ut. Han skulle få komme hjem og han lengtet usigelig etter det, men det siste bilde vi har av ham, et som ble tatt til passfotografi, viser en dødsmerket mann. Han kom 12. november i sykebil til Odense. Her frarådet lægen videre transport. Han ble lagt inn på Aarup tuberkulosehospital. I

Odense kom en ung læge på besøk og satt hos ham og forteller: «Jeg satte meg ved hans seng og fortalte ham at jeg var en av hans mange ukjente venner her i landet som var dukket opp. Et smil gikk over hans ansikt. Jeg ser det stadig for meg. Vi holdt hinannen i hånden nesten hele tiden i den halve time jeg var der. Han var fullstendig klar. Vi talte om at nå skulle han ut på Aarup tuberkulosehospital og riktig pleies og ha det godt, og det var han fullstendig med på var det riktige. På min forespørsel svarte han at det hadde vært slemst dernede, men ånden hadde vært fin. «Men jeg klager ikke,» det sa han flere ganger til meg, jeg merket ikke en antydning av hat og bitterhet. «Jeg vet Gud er med oss. Jeg merker ham bestandig ved min side.» Dette gjentok han flere ganger. . . . . Denne korte beretning forteller Dem sikkert ikke noe nytt om Fredrik Ramm og mine fattige ord har sikkert ikke formådd å gi Dem et inntrykk av hvor meget det har betydd for meg å tale med Ramm den lørdag morgen: å merke hans klippefaste tro på Gud, uten spor av bitterhet i sinnet.»

På Aarup ble alt gjort for å hjelpe ham. Et norsk flagg som han hadde fått ved grensen hang hos ham, røde og hvite nelliker i blått bånd stod på bordet, gaver og frukt fra andre danske venner fikk han nå. Men tross all omhu og kjærlighet sov han stille inn mandag 15. november, 12 timer før hans hustru nådde fram.

Det var med Fredrik Ramm som med så mange av Guds utkårete vitner at det var deres siste prøvelser som tydeligst åpenbarte deres vesen og gjorde ham til størst hjelp for andre. Dette anet han på et vis selv. I et brev til en nedtrykt medfange sier han: «Jeg konstaterer da at hver dag i fengslet er også en del av mitt hele liv og den tid kan komme da jeg vil beklage om jeg har kastet bort denne tid med unyttige grublerier eller ved å være bitter og hatefull. Jeg har *i dag* et stort ansvar for min egen, mine kjæres og mitt lands fremtid, for også i dag dannes min karakter. . . . Jeg leser flittig i Bibelen og får stor hjelp. Les f. eks. Salme 40. — Jeg kan si at de timer i ukens løp jeg er nedbøyd kan jeg telle på fingrene.»

Fra fengslet begynte det da også å komme brever til hans

hustru med bud om det samme, og disse brevene ble avskrevet og spredt i tusentall, lest og takket for.

Han levete helt med i alt og vokste stadig nærmere Gud. Han var blitt rensset for alt hat mot dem som hadde besatt vårt land og holdt ham i dette dødens fengsel. Og det fremgår av så mange antydninger at han så det som sin store oppgave både for seg og sine om han kom ut i fredens tid, å dra tilbake til Tyskland og arbeide i forsoningens og kjærlighetens tjeneste. Det er derfor så uendelig tragisk at tyskerne skulle la denne mann, som var en av de få som ville vært deres venn, omkomme.

Han samlet seg mer og mer om bibel og salmebok. Hans nye testamente, et av de vanlige med liten marg, er tettskrevet med tanker og bønner. Han førte også som vi forstår en dagbok, men den er forsvunnet.

Brevene til hustruen var, som mange vet, underskrevet «din frie, lykkelige og takknemlige Fredrik», og alle vitnesbyrd vi har fra denne tiden går ut på at han var det. Allikevel er vi takknemlig for å ha fått vite at dette var noe som var tilkjempet i bønn. Det var ikke et sangvinsk menneskes innstilling. Det viser seg at han hadde også sine mørke stunder da han var fortvilelsen nær. Han sier selv i et brev: «Det har naturligvis vært dager så svarte at kun et bitte lite lys langt borte var synlig i uværet, men langt flere dager har jeg hatt med intens glede.»

Og en tysk kvinnelig tolk som selv ble vunnet for det kristne liv gjennom det hun møtte hos ham, har fortalt oss om hvordan han også i den siste tiden i fengslet tumlet med spørsmålet om «hvorfor», hvorfor skulle han ikke få komme hjem, se slutten på kampen, få arbeide for Gud, få gå til alters igjen i Ris kirke som han sier i et brev han gledet seg mer enn noe til? Han var urolig, utilfreds, tvilende. Men dette var ikke det siste. Det var freden med Gud og overgivelsen til ham. Den samme dame forteller hvordan han siden tok hennes hånd og sa: «Husker du dengang da jeg spurte deg om du trodde at jeg kom hjem? Nå spør jeg ikke mer. La oss legge alt trygt i Guds hånd.» Cellen var fylt, sier hun, av den fred som overgår all forstand.

Hva han hadde lært og så fram til får vi et litet innblikk i

gjennom noe som er skrevet på et rent blad i hans nye testamente, mellom Åpenbaringsboken og salmene.

Ved slutten av 22.: «Det jeg nu har understreket i 20, 11—21. 23—22.5 antyder at i Guds rike er alt anderledes enn her. Der finnes som jeg har skrevet om i notatene i Bibelen hverken tid eller sted etter våre begreper. Materien er borte som det fremgår av 22.11; ja selv det vi kaller lyset som det fremgår av 21.23 for alt er ånd og Gud. Og inneholder ikke de tre versene også en forklaring på at for Gud er en dag som 1000 år og omvendt? Vi aner litt om hemmeligheten med hvad det evige liv er, når våre tanker kommer inn på slike baner. Jeg ser også i slike muligheter forklaringen på den tilsynelatende motsetning mellom våre bønners opfyldelse og løftet fra Jesus om at alt det vi ber om i hans navn skal påfylles. Det blir opfylt alt sammen, men på en annen måte enn vi vet fordi vi alltid materialiserer våre bønners innhold etter en synlig verden. Vi husker ei at bønner er et åndens redskap og virker i Gud som er ånd. Jeg ber om frihet og tenker på frihet fra tukthuset og får den indre åndelige frihet for avhengighet av materien og dens begjær som er synd og derfor er jeg skuffet —, tviler på bønner og på Guds kjærlighet som ikke tilfredsstiller mine jordiske øieblikkelige behov. Det er en ny side av det jeg har tenkt så meget på i den siste tid: Det som er så viktig er å få harmoni mellom det min overfladiske bevissthet ber om og det som mitt dype mot evigheten rettede indre ubevisste sjeleliv lengter etter. Det liv altså hvor Helligånden lever i mig og går foran med usigelige sukk som Paulus skrev om. Slike tanker som dette er det også som gjør at jeg tror Gud vil ha mig her, for utenfor på Halt(?) var det ikke stor tid til slik tenkning. Og jeg kan også tenke at den spredte lesning jeg drev med hindret min tenkning på Gud og hans planer med mig. Nu leser jeg jo praktisk talt bare i Bibel og salmebok og tenker mest på Gud, hans kjærlighet og jeg ber mer enn jeg har gjort noensinne og så lar Gud mig se mer og mer av slike ting som jeg synes åpner litt av hans hemmeligheter for mig. Jeg er helt klar over at dette er slik jeg er i mine gode øieblikk —, jeg stritter jo imot slik overgivelse på mange måter, men er dog fylt

med takk til Gud fordi han på denne måte taler til mig i mine lange stille stunder som ikke er så optatt med å pønse ut planer som de var før. Og alt sammen er en bekreftelse på Jesu ord om at han vil sende oss den hellige ånd som skal vise oss mer av sannheten etter hvert som vi tåler den, og derfor er det til gagn for oss at han går bort. Og «oss» det er både hele menneskeheten i dens liv og de enkelte av oss. Takk Gud for denne stunden. Skrevet 11 X 1942.»

Sten Bugge.